IVO HARÁK

TRIVIÁLNÍ AUTOR...?

O triviální literatuře se hovoří často; bez toho, že bychom měli její obecně přijatelnou definici. O triviálních (=literárně neškolených), či snad – lépe – inzitních autorech tehdy, stanou-li se módou a z děl lidových umělců objekty zbožnění. Mimo podobná období na ně zapomínáme, někdy až příliš nespravedlivě. A také na to, že bychom onu „inzitnost" měli posuzovat v rámci **celé** literatury, v níž může být též vědomě a umně zvolenou maskou.

Dvě námi sledované knihy vyšly v desetiletém rozpětí (1978, 1988) v témže nakladatelství – královéhradeckém Kruhu. Oba autoři pocházejí z kraje, v němž byl sice folklór doposud živý, ne však mytizovaný. Jejich životy ovšem dělilo celé třičtvrtěstoletí. Starší z nich, **Alois Beer**, se narodil v Dobrušce v čase vrcholícího národního obrození (1833), které už směřovalo k událostem roku osmačtyřicátého; prožil také válku prusko-rakouskou, technický pokrok a racionalismus konce století – obé s sebou mnohdy přinášelo neúctu k památkám a tradicím, jakož i obvinění z podivínství pro toho, kdo se chtěl zastávat přežitého. Mladší, **Josef Korejz – Blatinský** přišel na svět za klidu před bouří první světové války, v níž se zhroutila stavba staříčkého mocnářství a prožívá slávu i hospodářskou krizi první republiky, ale také „folkloristický boom" let padesátých.

Pro naše srovnání jsme je nezvolili náhodně. Věru, že mají hodně společného. Oba jsou bystrými pozorovateli, vládnoucími slovem i kresbou. Někdy je těžké říci, co vlastně co doprovází (zda slovo obraz, nebo zda je tomu naopak). Oba hojně cestují, a zážitky z putování si neponechávají pro sebe. Mají široké zájmy přírodopisné, zeměpisné, historické, vlastivědné. Rádi se dělí o zaslechnuté historky. Oba jsou svým okolím považováni za podivíny (což ale neplatí pro celý Korejzův život). Oba představují spíše sociálně nižší skupinu obyvatelstva. Oba jsou autory textů, nikoli však knih: **Památnosti mého podomování**, které ze souborů Beerova díla nejlépe odpovídají Korejzově knize, vybral a z Beerovy pozůstalosti (Beer zemřel roku 1897) vydal Karel Michl, editorem **Vejchystů do říše baječin** (vycházejících na sklonku Korejzova života) byl Jiří Frýzek. Editoři – autoři doslovů se shodují jak v hodnocení textů (Beer je zván *„autodidaktem širokých zájmů, jedinečného postřehu, citového zaujetí pro skutečnost a jejího osobitého vyjádření slovem i obrazem;"*[1] o Blatinského díle Frýzek praví, že *„svým charakterem náleží do inzitní literatury"*[2], tak v jejich zařazení žánrovém: *„Ze zdánlivě bezvýznamných a malicherných událostí a faktů, jimž přikládá důležitost a jimž věnuje pozornost, skládá přepestrou mozaiku bohatě viděného života a světa. Beerovy zápisy nejsou jen historickým dokumentem. Vyvolávají podivuhodně pravdivou dobovou* **atmosféru**, *která nad nimi dominuje, a tím se blíží v mnohých částech moderní reportáži se všemi jejími atributy."*[3] – tvrdí o Beerovi Karel Michl. Jiří Frýzek zase nad Blatinského pracemi hovoří o *„svěží reportáži, viděné očima vesničana, diváka i přímého účastníka."*[4]

---

1 K. Michl: Pamětihodnosti mého pozorování a vycházek. In: A. Beer: Památnosti mého podomování, Hradec Králové 1978, s. 163.

2 J. Frýzek: Ediční poznámka. In: J. Korejz-Blatinský: Vejchysty do říše baječin, Kruh, Hradec Králové 1988, s. 267.

3 K. Michl: c. d. In: A. Beer: c. d., s. 163.

Tady ovšem shoda končí; Frýzkova slova, adresovaná ovšem Blatinskému, platí více pro jazyk Beerův: *„literární jazyk se rovněž vymyká pravidelné větné stavbě; patrné je množství anakolutů, kontaminovaných a spřežených vazeb i větných spodob."*[5] Věru: anakolut, zeugma, enallagé, slovosledná inverze, elipsa či hysteron proteron jsou častými stylistickými zvláštnostmi Beerova sepisování. Vyučený soustružník a pozdější podomní obchodník s optickými pomůckami se v dlouhých, patrně podle literárních vzorů stylizovaných souvětích ztrácí stejně jako nit myšlenky, s níž vešel do Minotaurova labyrintu jazyka. Proto se autor často vrací a opakuje. Logika zápisu dána u něj těkáním představy (připomene-li mu jeden fakt jiný, s nímž se chce začasté předvést i tehdy, jestliže proň musí vstoupit do řečiště dosti vzdáleného původnímu toku vyprávění), vzpomínky a plánem jeho cest. Není vývinu, gradace a pointy. Není řádu, který by informace učlenil podle významu. Směšují se soukromé s obecním, obecní se světovým, podstatné informace s podružnými; hlavní dějový tok s odbočkami a vysvětlivkami. Velmi často dochází k nechtěným komickým spojením typu: *„Na Židovském náměstí pumpa obdržela národnost."*[6]; *„sténání a řvaní těžce raněných rušilo klid a přírodu"*[7]; či: *„Příští neděli objednav rozličné z Vídně, Prahy a Bavor, když jsem obdržel, tehdy sestaviv věci a vyplnil nimi větší škatule. V témže čase zastřelil se milovaný korunní princ Rudolf v lese u hajnýho následkem lásky k české krásce – slečna Večeřelova. Tehdy jsa připraven k cestě do skleněné huti a též cestou všem zákazníkům vyhověti."*[8]

Beer tedy také nerozlišuje mezi zaslechnutým, vyčteným z novin a osobně prožitým, mezi vyprávěním druhých a vyprávěním vlastním. Beerovou snahou bylo psáti spisovně – hyperkorektně působící odchylky (které sám B. pokládá patrně za tvary spisovné) *„má češští nocleháři"*[9], *„Židé okrádají křesťané"*[10], *„vojsko táhlo do Čech ty buřiči zkrotiti"*[11], 2. p. pl. *„dva starci"*[12], 4. p. pl. *„Prušáci"*[13], 6. p. pl. *„poutech"* (od *„pout"* namísto pouť)[14] aj. mohly také vzniknout vlivem východočeského krajového svérázu. Ač ta nářeční slova, která za spisovná nepokládá, Beer buď překládá do spisovného jazyka nebo dává do uvozovek. Stejně tak „překládá" Beer z jazyků cizích: zejména z těch, které poznal „na vandru" – z němčiny, italštiny, francouzštiny, zřídka z maďarštiny. Patrně proto, aby dokázal, kde všude byl a co všechno zná. Méně častými bývají u Beera neologismy – související s racionalizovaným a po technickém pokroku bažícím koncem 19. století na jedné, s přehnaným jazykovým purismem obrozeneckým na straně druhé: fotograf se nazývá světlojemníkem, telegraf rychlozvěstem, elektrické světlo je světlem mlunním, vojenský štáb se zove stádec. Řídké jsou vulgarismy – objevují se na místech buď dějově (*„jelikož nechtěli se a pod prdel sněhem k otci broditi"*[15] a především citově vypjatých (*„Ti chlapi nemotorní, ctižádostiví, kteří nový hřbitov svolili, má se jim 50 ran do prdele dáti. Tak hanobit lid*

---

4 J. Frýzek: Josef Korejz-Blatinský – malíř, sběratel, milovník folklóru, kronikář a řezbář. In: J. Korejz-Blatinský: c. d., s. 258.
5 J. Frýzek: Ediční poznámka. In: J. Korejz-Blatinský: c. d., s. 267.
6 A. Beer: c. d., s. 9.
7 c. d., s. 30.
8 c. d., s. 89–80.
9 c. d., s. 54.
10 c. d., s. 17.
11 c. d., s. 17.
12 c. d., s. 30.
13 c. d., s. 34.
14 c. d., s. 51.
15 c. d., s. 94.

a náboženství!"[16]), či snad tehdy, chce-li přiléhavěji, trefněji a expresívněji vyjádřit svůj stav (*„a tak bych zadumán k blbosti dojíti mohl"*[17]).

Své zápisky Beer zprvu adresuje dětem (*„nemoha jmění uchovati, tedy vědomí, zdraví a čest jsem dětem zachoval"*[18]), později si však uvědomuje, že ani jeho potomci na něj nepohlížejí lépe než ostatní – když z polorozpadlého kostela zachrání starou dřevořezbu, uvědomí si: *„ukryl poklad, poněvadž jej moje dětičky spálily neb hodily do hnoje."*[19] Jako by v posledku musel bojovat proti všem. Proti lidem (též ze svého nejbližšího okolí), kteří jej pokládají za blázna. A to i přes jeho zásluhy o blaho města a vlasti (jichž soupis viz na s. 152 – 153); za něž se mu dostalo jenom ústrků od *„pitomých Dobrušťáků."*[20] Proti době, která v zájmu racionalizace ničí staré památky a staré zvyky. Proti vlastnímu osudu, proti vlastní bezmoci. Přesto (nebo snad právě proto) neopomene zdůraznit, kde všude byl a co o daném místě zná. Kde, když jej ponejprv pokládali za nepřátelského špeha, se nakonec obdivovali jeho kreslířskému umění. S kým – zejména, je-li výše postavený a „vzdělanec" – rozprávěl jako rovný s rovným. Kdo všechno jej a jeho práci pochválil; například *„Jindřich Eckert,dvorní fotograf z Prahy"*, který o sešitech vystavených na Krajinské výstavě hospodářsko – průmyslové v Dobrušce roku 1892 řekl: *„Mnozí mají a nedělají a tento se snaží a nemá."*[21]

O vlastní práci Beer – s vědomím její opravdovosti – praví: *„dílo toto, ač titěrné, ale posud nikde nevídané, které jsem s houževnatou pílí provedl."*[22] Slovům *„nikde nevídané"* bychom zase až tak zcela a bezezbytku nevěřili: Beer zná spisovatele J. L. Zieglera i nakladatele Pospíšila, čte a hodnotí denní tisk. Jeho usilování nese patinu uměleckých snah obrozeneckých – vychází z nich například právě vysoká mínka o úloze umění: Beer si váží výtvarných děl natolik, že, třebas má pohlednice míst, tyto do svých svazečků nenalepuje, ale po svém překresluje.

A literatura? Titul prvního ze souborů Beerova díla – **Lituji, že nejsem básník**[23] – hovoří slovy nanejvýše výmluvnými. K obrození respektive romantismu patří také vztah k folklóru a památným místům i putování za nimi. Tradice písmácká a Beerova živá náboženská víra (ne však nekritická k jejím prostředkovatelům) – včetně zájmu o chrámy a poutě, včetně animozity k jinověrcům – směřují však kořeny Beerova usilování hlouběji, až do baroka.

Vidí-li Frýzek v Korejzově spisbě dominovat obecnou češtinu nad nářečními prvky, domnívám se, že se mýlí. Rozhodující roli v ní totiž hraje východočeské nářečí z oblasti Orlických hor, tedy z kraje, z nějž Josef Korejz-Blatinský pochází: *„Na sjet sem přišel za náramnýho poujetří v chaloupce na Rovině, která je součástí samoty Blatin ve vobci Javornici, v moc hezkým koutě mezi lesama a s krásnou vyhlídkou na naše Vorlické hory."*[24] Oč více - oproti Beerovi - nám v tomto směru komplikuje četbu dialekt (čtenáři alespoň zčásti pomáhá Slovníček), o to ji zase usnadňuje logičtější větná stavba a méně nepravidelností v ní, menší délka jednotlivých souvětí. Korejz dokáže také mnohem lépe gradovat a pointovat příběhy, „nezabíjí" vtip způsobem jeho podání[25]. To se ukazuje v mistrném opracování „baječin" – krátkých vyprávění folklórního rázu, anekdotického rozsahu (mohou však býti i tragické, směřovat k žánru místní pověsti).

---

16 c. d., s. 161.
17 c. d., s. 96.
18 c. d., s. 81.
19 c. d., s. 106.
20 c. d., s. 152.
21 c. d., s. 107.
22 c. d., s. 153.
23 A. Beer: Lituji, že nejsem básník, Praha 1970.
24 J. Korejz-Blatinský: c. d., s. 21.
25 srov. např. c. d., s. 50.

Aniž by nás uvedl v omyl stran původního autorství, uvádí Blatinský vedle vlastních zkušeností například i vyprávění vůdce pašerácké bandy Honzy Štěpánků (ke krajovým zvyklostem pašování přece patřilo) nebo „vojanské" vzpomínání Karla Dvořáků... Korejz – Blatinský si totiž velmi dobře uvědomuje, čím se jeho dílo může stát zajímavým také pro ostatní; totiž zachycením mizejícího světa a s ním i lidových zvyků stylem, jenž jako by samo vyprávění doprostřed tohoto světa situoval, přece mu ho však vzdaluje vědomím časového odstupu mezi vnímáním a zachycením, reflexí zachycovaného. K tomu Blatinský: *„Malováním a psaním se vlastně snažím nějak zastavit ten ubíhající čas, aby se to všechno neztratilo v minulosti..."*[26] Blatinský má, jako Beer, někdy pocit marnosti; sobě připadá co *„poslední Helén, živá fosilie"*.[27] Na rozdíl od Beera se však, ač také prošel časem nuzoty a strádání, nakonec dočkal jistého uznání – alespoň krajového (v 50. letech se stává obecním kronikářem), alespoň mezi profesionálními folkloristy.

Můžeme navíc dodat, že Korejz tomuto „uznání" zčásti pomáhá – například zmínkami typu: *„u Kunce se hodně četly knížky a tam sem poprvé uslyšel, kdo to byli Marx s Engelsem a co je to vlastně ten sociálismus;"*[28] *„A právě v tej době přijel na tejno do Javornice známej socialista Martin Šváb a přines si s sebou i takový maličký letáčky rudý barvy."*[29] Horší je, že se objevuje také řada předzjednaných literárních emblémů (*„Mně dycky stačila naše krásná vlast!"*[30]; *„Co vytvořil národ v tisícileté snaze,/ to by mělo zajít v atomové zkáze?/ Lidi dobré vůle, spojte svoji sílu,/ ať můžeme pracovat, žít a tvořit v míru!"*[31], a to na místě neškoleného lidového mudrlantství Beerova. Samozřejmě – právě na rozdíl od Beera – vytěsňuje Blatinský na okraj své pozornosti zvyky náboženské. Potřeba vyjít vstříc jej pak – paradoxně – vede k tomu, že vytváří *„Československej betlém, šedesát figurek, a každou v iným kroji."*[32]

Blatinského cesty jsou lépe připraveny než Beerovy – Beer musel sledovat také úspěšnost podomního obchodu a tedy cíle ekonomické, Blatinský je veden pouze zájmy folkloristickými (na Slovácko, Slovensko, do Lužice). Tyto cesty se však nerozuměly samy sebou. Josef Korejz-Blatinský musel nejdříve absolvovat folkloristické školení (u D. Stránské, H. Hynkové a dokonce u samotného K. Plicky), než se v roce 1959 stává *„aktivním dopisovatelem Národopisné společnosti československé při ČSAV."*[33] Padá tím tedy mýtus „inzitnosti" Korejzova spisování – jemuž ostatně nepřeje ani náš autor, který na sebe prozradil, že už za svých gymnazijních studií překládal Homéra, ze spisovatelů že jej přenáramně ovlivnil J. Š. Kubín (znal však i jiné, viz aluze: *„Často si vzpomínám na svou maminku. Vona byla vopravdu tak maličká a tak chudičká..."*[34]) Znal také Beerova editora K. Michla.

Stejně tak neobstojí – před několikaletým soukromým studiem malby v Praze – ani inzitnost Korejzova malování. Můžeme tedy v případě Beerově hovořit o autentické inzitnosti jeho umělecké výpovědi, jejíž triviálnost je dána nedostatečným vzděláním a nerozvinutým talentem, patosem snažení býti umělcem a stvořit umělecké dílo, dobovou módou a tradicí, stejně jako samostudiem a hodnotovým žebříčkem autorovým. V případě Josefa Korejze-Blatinského bude lépe mluvit o masce triviálnosti a lidovosti, pod níž prosvítá – dodejme: vědomě (na základě četby, zkušenosti, studia) zvolená – literární stylizace. Tato maska umně skrývá bradavice na tváři

---

26 c. d., s. 239.
27 c. d., s. 21.
28 c. d., s. 97 – 98.
29 c. d., s. 98.
30 c. d., s. 239.
31 c. d., s. 21.
32 c. d., s. 28.
33 c. d., s. 256.
34 c. d., s. 33.

Blatinského spisování, vychází vstříc jeho znalostem, schopnostem i zálibám, vhodně vyplňuje bílé místo na tehdejší scéně a zároveň se tváří býti přívětivě nakloněna tehdejším ideologickým omezením a tendencím. Oceníme-li tedy u Blatinského především umělecké opracování a estetické hodnoty díla, pak u Beera osobní zaujetí, patos, styl – jímž se formuje nejen text, ale také život. Život především. A text jako nadstavba, kvintesence, přepodstatnění tohoto života. Pojmenovat porážku, učinit z ní látku a zobecnit ji v díle, může být – z hlediska literatury – vítězstvím. Někudy tudy vedla cesta od barokních písmáků až k Hrabalovým pábitelům.